

מחזור פלגיאטים

הנשיכה מבעד למטפחת

רונן סוניס

כמעט כל מתרגם שירה מתחיל מנסה את כוחו בתרגום כמה מנכסי צאן הברזל של התרבות הקרובה ביותר ללבו או הנגישה ביותר לשכלו (עבור מתרגם ישראלי בן זמננו זוהי, על פי רוב, התרבות האנגלו-אמריקנית). כל זה טוב ויפה, אלא שדווקא המפלצים הקדושים של השירה אינם קלים לתרגום כלל וכלל. לפעמים, ברגעי הייאוש הפוקדים בהכרח את מי שמעז לנהום עם הנמר של בלייק או לקרקר עם העורב של פו, מתערב לפתע האגו המשוורר, והמתרגם מוצא את עצמו כותב שיר משלו, שהשיר המפורסם שימש לו מקור השראה, ולא הרבה יותר מזה. כך ודאי הרגישה עליסה במהלך שיחתה עם הזחל, כשניסתה לדקלם שיר ידוע של רוברט סאוטי ובמקום זה דיקלמה שיר ידוע של לואיס קרול.

התרגום הוא בן למשפחה מרובת ילדים: תרגומים חופשיים, עיבודים למיניהם, חיקויי סגנון, פרודיות, "שירים בעקבות" וכיוצא באלה הם כולם יצירות מסדר שני, כלומר, יצירות המבוססות במידה זו או אחרת על יצירות קודמות (אפשר לטעון, בצדק גמור, שכל יצירה ספרותית מבוססת במידה זו או אחרת על יצירות קודמות, ואכן קשה לקבוע היכן עובר הגבול בין יצירה "עצמאית" לבין יצירה מסדר שני). התרגום ובני משפחתו נבדלים זה מזה במהות התמורה שחלה ביצירה המקורית. כל אחד ממאפייני היצירה המקורית יכול לשמש נקודת מוצא ליצירה פוטנציאלית מסדר שני, אם רק תחול בו תמורה ניכרת. כל אחת מן היצירות שלהלן מנצלת לרעה עיקרון פשוט זה – הן בהעתקה משפה לשפה והן בהעברה מסגנון לסגנון בגבולות שפה אחת.

כתיבת "פלגיאטים" היא אחת הפעילויות החביבות על אנשי חבורת האוליפו. חלק מן היצירות שלהלן יכולות להיקרא כ"תרגילים בסגנון" בנוסח רמון קנו (כתיבה בסגנונם של מתרגמי תקופת ההשכלה או בסגנונו של אלתרמן), ויתרן משתמשות במגבלות צורניות שאינן מקובלות בשירה העברית (כתיבה במילים חד-הברתיות, כתיבה במשקלים יווניים).

מפגש של אנשי חבורת האוליפו

אל הקורא

רחל, הסופדת לספר שיריה,
לאה, בתחפשת תרזה די מון,
כתבו על תוגת לבכן הכורע
ועל אדישות אצבעות ההמון.
קורא לגלגן! בן דמותי הצבוע!
סמרטוט של בשר! מקטרג וסומא!
שלהבת שירי – אחרים חצבוה,
ולא בחלבי ובדמי היא פטמה!

וגם אחרים (מי אחר כך, מי קדם),
שלא הסוו להקזז את דמם,
חפזו, אדמי לחיים וחטם,
לנזף בקורא, שתמיד שצמם.
הנה השלהבת לובשת, פושטת
צורות נושנות ושירים שמכבר –
הבט בחלף אתמוליה בשטרף
כילד בוהה בחיות של ביבר...

רבוא גדופים ופסקוילים לא קרט
נתכו על קדקוד הקורא הסורר –
רגוז לא רגזה כך חית הבקרת
בנוח פפה על כתבי משורר!
אבל, כשתבהה במוטציות האלה,
זכר נא עבדה ידועה לבקי:
שירת הזמר – אפיגונים לה אלף,
אך מי יחקה את שירת התכי?

שיר זה בנוי בחלקו מארמוזים לשירים אחרים או מציטוטים מתוכם. בכל השירים הללו מוטחות בקורא האשמות שונות:

כותרת: זוהי גם כותרתו של השיר הפותח את הספר "פרחי הרע" מאת בודלר.

טור 3: רחל, "ספר שירי": "ואת תוגתו של הלב הכורע / יד כל במנוחה תמשש."

טור 4: לאה גולדברג, "אהבתה של תרזה די מון", סונטה י"ב: "פלטה אהבתי את אלמוגיה / [...] וזר משתעמם בהם נוגע."

טור 13: אהרן שבתאי, "את רוצה שאלטפך": "ואתה, קורא לגלגן, דע שהשיר הוא קדוש, / משש אותו, ותיגע בדם של החיים"; שארל בודלר, "אל הקורא": "קורא צבוע, בן-דמותי שלי – אחי!" (תירגם דורי מנור).

טור 14: מאיר ויזלטיר, "קח שירים ואל תקרא": "הספר הזה הוא סמרטוט של נייר / ואותיות כמו זבובים, ואילו אתה / סמרטוט בשר, אוכל עפר וזב דמים, / בוהה עליו ניס-ולא-נים"; אלכסנדר בלוק, "פייטנים": "חיי משורר הם, קוראי הוותיק! / אולי תדמה בנפשך: / גרועים מהמון טרחותיך לריק, / מרקק חולין של חיידך! // חלילה, קוראי המקטרג הסומא" (תירגם אברהם שלונסקי).

טורים 15-16: חיים נחמן ביאליק, "לא זכיתי באור מן ההפקר": "ואנוכי בחלבי ובדמי / את-הבערה אשלים."

הנמר

מי יאחז באגרופו
חרונה בטרופו?
מי יסגר אצבעותיו
על גאון תאוותיו?...

...עסיסה, נוצץ כטל,
על האדמה מוטל.
רד ולח בכף ידי
הנמר הפך לגדי.

נער! נער! נור נוהר
בלילו של גן קודר.
כליל גנה – נחשול שוטף –
עין הלילה תלטף.

נער! נער! נור נוהר
בלילו של גן קודר.
כליל גנה – נחשול שוטף –
עין הלילה תלטף.

בשיחים האפלים
אישוניה גחלים –
שם לטרף תשחר,
שם בטרף תסתר.

ער כנחל, עז כיי"ש,
תך כשחל, תז כדבש –
כתף, זרוע, שריר איתן –
לקבך הולם בגן!

שיר זה הוא ריטוש הומוארוטי של השיר "הנמר" (או: "הטיגריס") מאת ויליאם בלייק
("Tyger! Tyger! Burning bright / In the forests of the night...").

סוּנְטָה ק"ל

עֵינַי אֶהוּבְתִי אֵינָן יוֹנִים,
שְׁדִיָּה לֹא דָמוּ לְעֶפְרַיִם,
שְׁפִתֶיהָ לֹא אָדְמוּ כְרִמוֹנִים,
לֹא מְרֹאשָׁה גְלֹשׁוּ הָעֵדְרִים.
הוֹשֵׁר עַל שׁוֹשְׁנִים וְתַפּוּחִים,
אֶךְ לְחַיִּיהָ – יַעֲרִי־חֻזְחִים.
מְתוֹק נִיחֻחַ לְבוֹנָה, אוֹרֵה,
אֶבֶל רִיחָה כְרִיחַ הַשְּׂדֵה.
יָקָר לִי פֶטְפוּטָה בְּקוֹל עֲנוֹת,
אֶךְ הַשְּׂמִינִית עֲרֻבָה לִי פִי שְׂמוֹנָה.
אוֹמְרִים כִּי יֵשׁ כְּנָפַיִם לְשָׁכִינָה –
לְיוֹנְתֵי יֵשׁ עֶשֶׂר בְּהֻנוֹת.
אֶבֶל לְכֶסֶל, שְׁלָה יִקְשֵׁר כְּתָרִים,
אֵין דֵּי בְּכָל מְלוֹת שִׁיר הַשִּׁירִים.

שיר זה הוא תרגום מייחד של הסוּנְטָה ה־130 מאת ויליאם שייקספיר ('My mistress... eyes are nothing like the sun...'). שייקספיר מלגלג בשירו על הדימויים הפטררקיים השדופים (העיניים המשוות לשמש וכו'). בתרגומי מוחלפים הדימויים הפטררקיים בדימויים עבריים, בעיקר מתוך שיר השירים (העיניים המשוות ליונים וכו'). התרגום חב את קיומו לתרגומו הזכור לטוב של אריה זקס ז"ל לשיר זה, שבו מוחלפת אהובתו האנגלייה של שייקספיר בבחורה ישראלית בת זמננו (אריה זקס, "מבחר השירה הארוטית, מעלילות גלגמש עד ליאונרד כהן", הוצאת "כתר", ירושלים 1989, עמ' 42).

הלמדנים

קְדָקוּדִים עִרְמִים, חֲטָאִם שְׂכוּחַ,
יִדְעָנִים נִכְבְּדִים, רֵאשֵׁם קֶרַח,
מְפָרְשִׁים וְעוֹרְכִים טוֹרִים וּסְטַנּוֹזוֹת
שֶׁחֲרוּזוֹ עֲלָמִים סְתוּרֵי־יְצוּעַ,
נִגּוּעֵי אַחֲבָה עֲזָה, נוֹאשָׁת,
לְהַחֲנִיף לְאַזְנֵי יָפֵה נִבְעֶרֶת.

יִתְהַלְכוּ וַיִּגִּירוּ דָיו כְּכִיחַ;
יִבְלוּ מִרְבָּדִים בְּנַעֲלִים;
מִחֲשָׁבָה מְקוֹרִית מוֹחֵם לֹא יַעַל;
מִכְרוּ שֶׁל שְׂכָנָם לָהֶם יְדוּעַ.
אֵיךְ הָיוּ נוֹהֲגִים אוֹתָם בְּגִי־תֵרַח
לוֹ קְטוּלוֹס בְּחַר בְּזוֹ הַדֶּרֶךְ?

שיר זה הוא תרגום (מדויק יחסית) של השיר "The Scholars" מאת ויליאם בטלר ייטס. משקלו של השיר המקורי הוחלף בפאלאיקוס, טור בן אחת-עשרה הברות, שהיה חביב על המשורר הרומי קטולוס.

סופו של העורב, מאת חתולו של אדגר אלן פו

העורב נצב בלי זיע,
אף נוצה הוא לא הניע,
ובקול קרקור מזויע
הוא הריע – "נורמור".
הסתערתי לי בשקט
ושפתי את השקין,
את אותו נביא בשקל
שעוטה נוצות צפור.
במהרה נותרו ממנו
רק ענן של פוף שחר,
צפרנים ומקור.

פיטני הרעים כרעם:
"די לשפך דמעוה בלי טעם!
לא ישבתי פה אף פעם
לשוחח עם צפור;
שא ברכה, שונר בן קעצל,
בזכותה הקיץ הקיץ על
צרחתו המשקצת!"
ומיד התחיל לנחר.
אז טפסתי אל הפסל
שעושה לי פה טרור –
וגמזתיהו עד-אין-דור.

בשעת לילה מיאשת,
כשבחויץ נתך הגשם,
עוררה אותי קשקשת
של אדם ושל צפור.
מבשם ולא גלוח
פו דבר בשפל רוח
עם עורב שבא לנוח
בכניסה אל המדור.
"איזה מעדן!" הרהרתי
כשחמקתי בפרוודור,
"אין כמוך, עוף שחר!"

התקדמתי פסע פסע,
התכונתי לטפס אל
משרצו בראש הפסל –
פסל פאלאס רב-מגור.
לא הרעשתי, לא פצפצתי,
לא כרפשתי, לא נתצתי,
כמה, כמה התאמצתי
כשחמקתי בפרוודור!
כי יש זבל מלוא הבית
ומזכרת בכל חר
וגם פיץ-פקס אין ספור.

שיר זה הוא תרגום חופשי לשיר "The End of the Raven" מאת אריק פורטל, שמצאתי במהלך שיטוטי באינטרנט. שירו של פורטל הוא פרודיה אחת מתוך מאות פרודיות על השיר "העורב" מאת אדגר אלן פו, ולטעמי – אחת מן המוצלחות שבהן. התמורה שבבסיסה של הפרודיה של פורטל היא שינוי המיקוד: סיפורם של הפייטן והעורב אינו מסופר מנקודת מבטו של הפייטן, כמו בשיר המקורי, אלא מנקודת מבטו של החתול. "רוזנקרנץ וגילדנשטרן מתים", מחזהו של טום סטופרד, עושה שימוש בטכניקה דומה.

תרגום לספרדית

בְּכַנְף רֶכֶה כְּסִינִי
וְאַחֹת וְאִם הִי לִי,
בְּחִיקָךְ רֵאשִׁי הֶלִינִי
וְעַל תְּפִלוֹתַי עֲנֵי לִי.

וּלְעֵת חֶסֶד, בְּיַד-עַרְבִים,
עַל אֲזֻנְךָ אֶלְחֵשׁ בְּצַעַר:
אִם יֵשׁ נְעוּרִים בְּחֶלְדָּךְ –
אֵינִי נֶעֱרָ!

וְעוֹד סוּד אֶחָד אֶלְחֵשׁ לָךְ:
נִשְׁמָתִי אֶכְלֶה בְּלֶהֱב.
אִם יֵשׁ אֶהֱב אֵי-בְּחֶלְדָּךְ –
אֵין לִי אֶהֱב!

חֲלוּמֵי נְשָׂא הָרוּחַ,
כּוֹכָבִים נִסְכּוּ אֹלֶת
בְּלִבִּי, וּמָה נוֹתֵר לִי
עוֹד בְּחֶלְדָּךְ?

בְּכַנְף רֶכֶה כְּסִינִי
וְאַחֹת וְאִם הִי לִי,
בְּחִיקָךְ רֵאשִׁי הֶלִינִי
וְעַל תְּפִלוֹתַי עֲנֵי לִי.

שיר זה הוא העתקה של שירו המפורסם של ביאליק מן ההברה האשכנזית אל ההברה הספרדית, תוך שימור המשקל המקורי.

שיר של נתן

לא מבוע אפל מעיניה שותת,
לא סתוים אדמים עדוה,
בצללים הנוגנים עוד נצא לשוטט
מול יפיה, שאינו ידוע.

בחלף השקיעות עמוסות הזהב
ידברו בה גדר וקרש,
והרוח, כמו גימנזיסט מאהב,
יעמד, יפזם לה קרש.

מזמזם פזמונו בחרוז טרדני
סביב יפיה, שהוא אש לוחכת,
ואנחנו, שמתנו על ש"י מפתנים,
נתאפק
ונוסיף ללקת.

שיר זה הוא עיבוד אלטרמני של השיר "יופייה אינו ידוע" מאת נתן זך.

לו' שָׁה

פִּי בַת חַן שֶׁר שִׁיר שְׁל שְׁטוֹת:
"יֵשׁ לִי גַן שֶׁל פְּרִי, שְׁל צֶל.
טַל נָח עַל כָּל צִיץ עִם אוֹר,
חֵס רַד עַל כָּל בֶּד עִם לִיל."
סָבִיב בֵּית עֵץ כְּבֹר נֵם גַּן רִיק,
מוֹל אֵשׁ אַח עוֹד עַר לֵב סָר:
"אוֹי לִי – לוֹ רַק קָם בּוֹ עֹז,
אֶךְ לֹא חֵם חוּמֵי, גַּם לֹא קָר."

שיר זה כתוב במתכונת של שיר סיני סדור (לו' שָׁה). בספרו "108 שירים מן הקלסיקה הסינית" מתאר דן דאור את מאפייניו של השיר הסדור כך:
א. יש בו שמונה טורים (ארבעה צמדים) שווי אורך – חמש או שבע הברות לטור.
ב. כל הטורים הזוגיים (ולעתים גם הראשון) מסתיימים באותו חרוז.
ג. בשיר הסדור יש כללים הקובעים את התבנית הטונאלית המותרת.
ד. הטור הרביעי מקביל תחבירית לטור השלישי; הטור החמישי לשישי; הסימניות במקומות המתאימים בשני הטורים שייכות לאותו "סוג", ושונות – לעתים קרובות מנוגדות – במשמעותן (משהו שקל לזהות וקשה להגדיר).
דאור מציין גם כי בסינית הספרותית הישנה כמעט כל המילים הן חד-הברתיות, וכי בשירה הסינית חופף הפסוק התחבירי לטור השירי.